

sah do roviny teoretické není v interpretaci výsledků patrný. Jako diskutabilní se jeví také reprezentativita a potenciální generalizace zjištěných výsledků, která je způsobena zejména specifickým výběrem výzkumného vzorku. Autoři se však s touto výtkou čestně vypořádávají (s. 29) a zdůrazňují limity svých interpretací a nezbytnost koncipovat závěry vždy ve vztahu ke specifickému kontextu vězeňských systémů daných zemí. V určitých pasážích knihy (zejména v páté kapitole) však až příliš zabředávají do rozboru legislativních nařízení či rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva a Komise Rady Evropy proti mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení a trestání, čímž čtenáře zahlcují velkým množstvím informací, které nejsou v následné interpretaci vlastních zjištění adekvátně analyticky využity.

Za nejsilnější stránku předkládané publikace naopak považují její přínos v oblasti komparativních studií, kdy se jedná o mimořádný empirický výzkum realizovaný napříč Evropou zaměřený na „dobrou“ a „špatnou“ praxi v evropských věznicích. Závěry předkládaného výzkumu mají taktéž potenciál posílit mezinárodní debatu týkající se práv odsouzených a určování standardů podmínek života ve věznicích.

Poptávka po srovnání stavu vězeňství v jednotlivých státech Evropy v posledních letech stoupá a vytváří se tak vhodné podmínky pro realizaci obdobných srovnávacích výzkumů. Za zmínku v této souvislosti stojí současný projekt The European Prison Observatory, koordinovaný italskou neziskovou organizací Antigone v osmi evropských zemích (Francii, Itálii, Litvě, Polsku, Portugalsku, Řecku, Španělsku a Velké Británii), který je založen na kvantitativních a kvalitativních analýzách podmínek národních vězeňských systémů.

Čím by však mohla být publikace *Long-Term Imprisonment and Human Rights* přínosná pro českého čtenáře? Kniha se za-

bývá tématem, kterému stále není věnována dostatečná pozornost v českém ani mezinárodním vězeňském výzkumu. Obecně vyvstává v rámci českého vězeňského výzkumu zásadní problém, kterým je určité uzavírání se do vlastní české ulity. V rámci mezinárodních srovnávacích studií data týkající se českého vězeňství paradoxně, avšak s železnou pravidelností absentují, ačkoli je jejich potenciál ohromný, například ve vztahu k období komunismu, respektive postkomunismu.

Vzhledem k této (poněkud nelichotivé) situaci a k nedostatku dat pro mezinárodní srovnání, může kniha Kirstin Drenkhahn, Manuely Dudeck a Friedera Dünkela posloužit jako základ komparace podmínek českého vězeňství s praxí ostatních vězeňských modelů. Z tohoto důvodu se domnívám, že se jedná o publikaci užitečnou pro akademické pracovníky, studenty, ale i laiky, a mohu ji tak vřele doporučit jejich pozornosti.

Lukáš Dirga

Helga Nowotny: *The Cunning of Uncertainty*

Cambridge; Malden, MA, Polity Press
2016, 220 s.

Nejistota může být šancí pro demokratické uspořádání společnosti. I takto, radikálně lze shrnout *The Cunning of Uncertainty*. Bývalá prezidentka Evropské rady pro výzkum (ERC) a filozofka vědy Helga Nowotny v této své poslední knize pojednává o náhodě a nejistotě ve vědeckém poznání. Na jedné straně připomíná anekdoty, které známe již z děl sociologů Michela Callona, Bruna Latoura nebo Karin Knorr-Cettinové, kteří do zkoumání vědeckého poznání vnesli argument, že věda není systematická šachovnice, ale spíše komplexní spojení pravidel a nahodilých vychýlení, která jsou v přímém vztahu s kulturním a politickým vývojem společnosti. Na druhé straně na-

bízí autorka celospolečenskou reflexi, ke které tento argument komplexnosti vědeckého poznání vede. Nowotny přitom svoji argumentaci soustředí na strategie, které si západní civilizace osvojila jako nástroje pro zvládání náhody a nejistoty, a to jak v rámci aktuálních podpor vědeckého bádání, tak i mimo ně.

Na první pohled se *The Cunning of Uncertainty* zařazuje mezi kritické studie osvícenského myšlení a systematické racionality, které známe například od filozofek Sandry Harding (S. Harding. *Sciences from Below: Feminisms, Postcolonialities, and Modernities*. Duke University Press 2008) nebo Rosi Braidotti (R. Braidotti. *Transpositions: On Nomadic Ethics*. Polity 2006). Například kouzlo nechtěného, které Nowotny vyzdvihuje jako jeden ze základů vědeckého poznání, provází sociologii vědění už od počátků. Notoricky známý je náhodný vynález čajového sáčku. Sáček s čajem měl původně sloužit k přepravě vzorků čaje k obchodníkům. Ti se ovšem domnívali, že sáček je určený k infuzi ve vodě. A porcovaný čaj byl na světě. Pro koho podobné anekdoty nepředstavují nic nového, tomu autorka nabízí pádný politický argument zvládání nejistoty, který se prolíná všemi pěti kapitolami. Do současných diskuzí o proměně vědeckého bádání a s ním souvisejícího financování zasazuje kniha širší společensko-politické souvislosti, ve kterých se vědci a vědkyně vypořádávají s nechtěnými náhodami, které je dovedou ke kýženému výsledku, nebo s osobními prohrami, kvůli kterým se ocitají mimo hlavní proud společnosti.

„Vše mohlo být jinak,“ začíná Helga Nowotny prolog, aby čtenáře upozornila na neutuchající přání západní civilizace změnit, zmapovat a pomocí toho systematicky vysvětlovat události, které přináší okolní svět. Svět je však ve své podstatě rozmanitý, nejistý a plný náhody. Proto se v první kapitole s příznačným názvem „Touha po jistotě“ („Craving for Certainty“) dozvídáme o nutnosti najít cestu k jistotě, kterou

například můžeme pozorovat ve společenské důležitosti, které se věda a technologie těší nejpozději od druhé poloviny 18. století. Skrze tuto optiku lze vnímat různé návrhy na vylepšení života, inovace a reformy jako politickou strategii, jak zacházet s nejistými zítřky. Ve své druhé kapitole pak autorka – až téměř existencialisticky – připomíná, že jedinou jistotou tohoto uspořádání je smrt člověka. Odtud také název kapitoly „Nezvyklost zítřků“ („The Odds for Tomorrow“) Poněvadž je cesta ke smrti nejistá, můžeme způsob, jak s touto nejistotou západní civilizace zachází, považovat za politickou strategii „utváření budoucnosti“ („future making“). V moderních civilizacích se utváření budoucnosti – ať už s pomocí vědeckého, vědecko-fantastického nebo kulturního diskurzu – stalo sociální realitou (viz také autorkou zmiňovaný A. Appadurai. *The Future as Cultural Fact*. New York: Verso 2013, nebo několikrát připomenutý U. Beck. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp 1986).

„Jak rozesmějete Boha? Řekněte mu o svých plánech,“ uvádí autorka známý vtíp, aby mnohostranně poukázala na „vychytralost slibů“, které jsou ústředním tématem třetí kapitoly se stejným názvem („The Cunning of Promises“). Zde se autorka soustředí na společenské uspořádání a osobní praktiky každého z nás, pomocí kterých se učíme žít s nejistotou a uchopit hranice slibů, což pak dále rozvádí v posledních dvou kapitolách o „zacházení s nejistotou“ („Coping with Uncertainty“) a „přijetí nejistoty“ („Embracing Uncertainty“). Zejména v této poslední kapitole své knihy autorka působivě vykresluje fixovanost na výsledek a na úspěch, kterou s sebou přinesl pokrok moderní západní civilizace. Pomocí silného příběhu o vztahu otce a postiženého syna se Nowotny snaží poukázat na možnosti, které nejistota skýtá pro osobní intelektuální rozvoj a v důsledku pro nové uchopení společnosti. V tomto novém uchopení světa je ne-

dokonalost výzvou, šancí zažít svět jinak, poznat jeho hranice a zkusit se vydat postranními uličkami namísto hlavních tras úspěchu. Tímto působivým příkladem se pak autorka konečně vrací ke své paralele s vědeckým poznáním, kde právě ony postranní uličky vedou ke kýženému výsledku. Nutno dodat, že často k výsledku neočekávanému.

Kritické analýzy výzkumných praktik, jejichž povaha jde ruku v ruce s vývojem historicko-společenských konvencí, jsou známy především z disciplín, jakými jsou „studium vědy a techniky“ (Science and Technology Studies, dále jen STS), lékařská sociologie či sociologie vědeckého poznání. Autorčina reflexe tedy není ve filozofii a společenských vědách nová a nový není ani záměr kriticky reflektovat vědecký pokrok a skrze tuto kritiku pojednávat o obecných principech vědy a zkoumání (srov. např. K. Knorr-Cettina, A. Cicourel (eds.). *Advances in Social Theory and Methodology. Towards an Integration of Micro and Macro Strategies*. London: Routledge & Kegan Paul 1981, nebo A. Pickering (ed.). *Science as Practice and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press 1992). Provázanost kulturních norem s vědeckou praxí s sebou nenese jen klíčovou roli společenských a politických okolností při implementaci vědeckých poznatků, ale především při jejich vynalézání. Zejména v anglofonní STS literatuře bývají shrnuty do termínu „koprodukce“ (viz především S. Jasanoff. *States of Knowledge: The Co-Production of Science and the Social Order*. London / New York: Routledge 2006). Koprodukce se soustředí na provázanost vědeckých paradigmat s historicko-společenskými poměry a tuto provázanost můžeme pozorovat jak prostřednictvím příběhů vědců a vědkyň, tak v neposlední řadě také skrze experiment samotný.

Právě na povahu experimentu, která se poslední desetiletí stala hlavním ohniskem zájmu zkoumání povahy vědecké praxe (viz tzv. obrat k praxi, např. T. R. Schatzki,

K. Knorr-Cettina a E. von Savigny (eds.). *Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge 2001), se nicméně autorka soustředí především, protože rozmanitá povaha experimentu ji umožňuje vykreslit nutnost jiného uchopení západní civilizace. Již od dob osvícenství si západní civilizace zvykla soustředit se na výsledek, kterému předchází systematické pozorování okolí. V tomto duchu vznikla celá řada metodologických kánonů, jak postupovat ve vědeckém zkoumání a jak – zejména sociálněvědní – zkoumání odlišit od běžného pozorování. Vybočit z oné hlavní trasy úspěchu – lineární a dopředu změřitelné – vnímá moderní společnost jako nahodilý a v podstatě nechtěný jev, protože takové vybočení nezapadá do primátu racionality moderní západní civilizace. Nicméně tohle vybočení je podle autorky nejen podstatou pokroku – jak vidíme na stále dokola omílaných příbězích slavných vědců a vědkyň, kteří v náhodě spatřili nové vysvětlení či novou terapii – ale je především předpokladem demokratického uspořádání společnosti. Má-li jedinec právo svobodně se rozhodnout, kterou cestou se vydá, znamená to logicky, že má právo i nevědět, zůstat v nejistotě, popřípadě se neorientovat primárně na výsledek či úspěch. V demokratické společnosti nám tak má nejistota poskytnout šanci zažít nový rozměr, umět se smířit s přítomností, a s ní souvisejícím vybočením z již ověřených cest.

Ve světle prostředí evropské špičkové vědy, ve kterém se Helga Nowotny poslední léta intenzivně pohybovala, může být takový pohled na vědecké poznání zároveň vnímán jako ironická sebereflexe strategií Evropské rady pro výzkum (ERC). Ačkoliv autorka tuto svoji zkušenost v knize plně nevyužívá a neodkazuje na ni ve svých argumentech, lze soudit, že její zkušenosti z vytváření a projednávání výzkumných strategií ERC se do pojetí vědeckého úspěchu promítají. V této souvislosti je možná škoda, že kniha tento poten-

ciál nevyužívá explicitněji. Nicméně v oné metarovině tato paralela jako inspirace funguje. Špičková věda – a autorčina kariéra je toho vlastně důkazem – nefunguje jako šachovnice a zaběhané koleje, funguje právě skrze ony odchylky, nechtěné náhody a nejistoty. Nebo přesněji řečeno, skrze jejich nepředvídatelnou „vychytralost“. Že je taková vychytralost šancí, že může být vše jinak, je nejsilnějším myšlenkovým mo-

tivem Helgy Nowotny, pro který stojí za to se znovu ponořit do na první pohled známých reflexí o nejistotě ve vědě.

Anna Durnová

Text vznikl v kontextu rešerší pro projekt „Negotiating Truth – Semmelweis, Discourse on Hand Hygiene and Politics of Emotions“, podporovaný Rakouskou výzkumnou agenturou (FWF – T592-G15).